

Karere Ou

To Tatou Vai

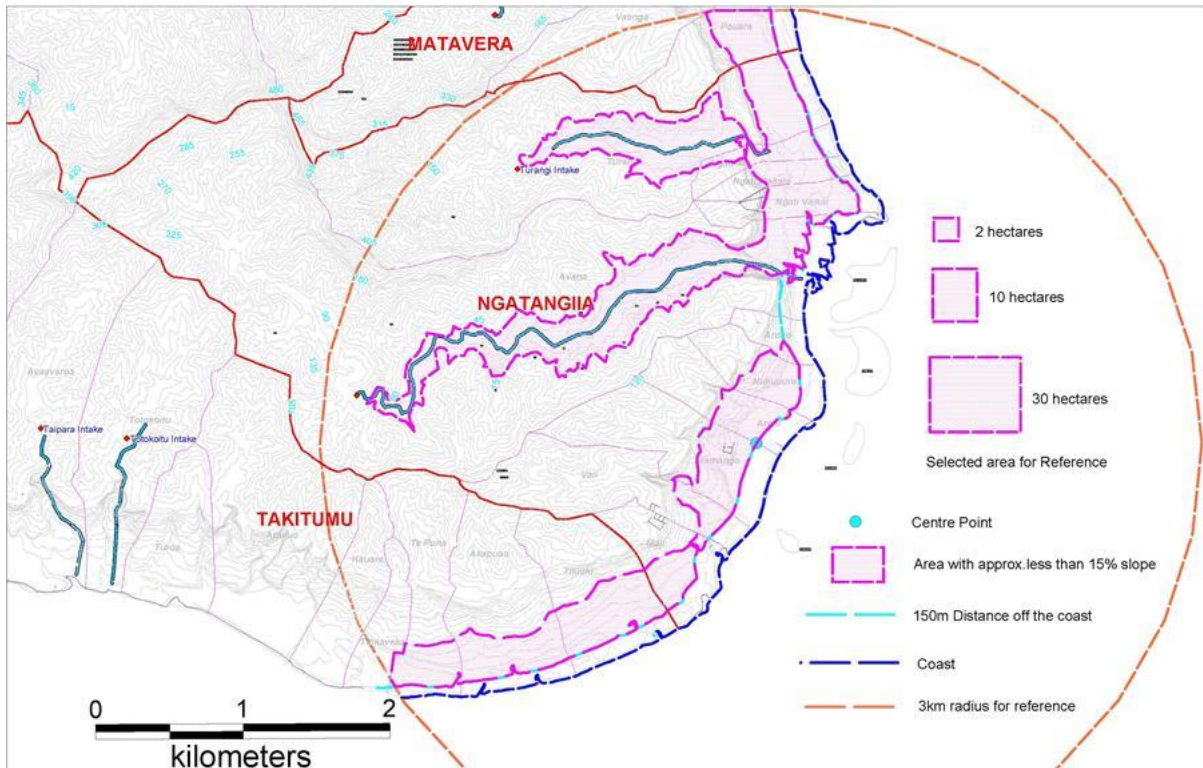
Kote Vai e apinga oronga ua ia mai ete natura – kare e ‘ona, e apinga akaperepereia ra ete katoatoa

Te Akarakara’anga atu

- ‘Aka’atea ki runga ite enua me kore paipa kite moana’ eaa te tupu nei
- Eaa te tama’anga e rua taime?
- Ngai Kakapu’anga Vai o Avana e Turangi
- Aka’atinga’anga note kave ite vai tau ite inu ki roto ite paipa

Mei Te Vai Ki Te Vai – Eaa te tupu nei ?

‘Aka’atea ki runga ite enua me kore paipa kite moana’ eaa te tupu nei?

caption if translated into Maori - otherwise use the one in the English version

Ka ananoia te pupu ote Mei Te Vai Ki Te Vai kia paruru atu ite au manamanata te ka tupu ake me ‘angaia tetai ravenga note akameitaki’anga ite vai repo te ka ta’anga’anga meitakiia, kare e akapou’anga moni maata, e ka mako meitaki ite ta’anga’anga ete akono’angaia ete iti tangata

Ko te tupu nei koia oki i tetai tua, kote au manako tei rauka mai mei roto mai ite iti tangata te akaari mai nei te reira e ko ta ratou ravenga ka inangaro koia oki kote aka’atea’anga ite vai repo ki runga ite enua, inara i tetai tua kare i maata te au enua i tamanakoia mai no teia ravenga kia tupu. E no teia, kote ravenga note paipa atu kite moana kote ravenga tau ake teia no te akatea’anga atu ite vai repo tei tamaia.

Ei ravenga note akarakara ite manako ote iti tangata, te akarakara oonu atu nei te pupu e me ka tau kia kapiti'ia teia nga ravenga koia te toto'a ki runga ite enua e pera te paipa kite moana e ka riro mai i reira teia e kote toru ote au ravenga e tamanakoia nei, ka rauka i reira ite toto'a ki runga ite enua mate akaitiia mai te enua ka anoanoia. Ka rauka i reira te ta'anga'anga ite akameitaki'anga ate natura ei ravenga openga e pera katoa te akono atu ite au vai repo.

Ko te au ravenga te ka orongaia atu kite Kavamani note akarakara'anga, ka anoanoia te reira kia aru ite au akateretere'anga a teianei ao no runga ite ao natura e pera katoa te turanga ote ora'anga tangata, kia tiratiratu mate irinakiia, kare e pou maata te moni no Rarotonga ite akono, e ka rauka i teia ite apai ite turanga ote vai repo note au ngutuare te ka akatuia ite tuatau ki mua.

Noatu e ko teea te ravenga note akaatea'anga ite vai repo te ka ikiia, ka anoanoia rai tetai enua note akatu ite ngai note tama'anga ite repo, e tama'anga e rua taime. Kote tama'anga e rua taime ka rauka mai e rua apinga mei roto mai i teia koia oki kote vai repo tei tamaia e pera katoa kote repo maro.

"Kote vai repo tei tamaia e pera te repo maro tei tama katoaia, ka meitaki teia ite akapuapinga ite one note mea e au mea natura to roto i teia" i akakite mai ei a Murray Wallis, te tangata kite pakari note tuanga akarakara'anga ote ao natura e pera te one enua. "Note manako e kote repo e apinga tita ua teka peiia, te vai nei te angaanga meitaki ta teia ka akatupu me ta'anga'angaia te repo tei tama meitakiia koia oki kote akapuapinga'anga ite turanga ote one enua e pera te tauturu ite au apinga tanutanu.

Kote vai repo tei tamaia e pera te repo maro tei tama katoaia no ko mai ite ngai tama'anga ka tano e ka tau meitaki teia note ta'anga'anga ki runga ite enua. Note repo maro ka anoanoia teia kia na roto i tetai tamaro'anga teitei te vera i mua ake ka tukuia atu ei ki runga ite enua. Note vai repo tei tamaia, ka anoanoia kia tukuia te reira ki roto ite one auraka ra kia arapaki atu ki runga ite au kai rakau.

Eaa te tama'anga e rua taime?

Kote tama'anga e rua taime koia oki kote ta'anga'anga ite ravenga natura note vavai'anga e pera te aka'atea'anga ite au apinga tei ta'e mei roto mai ite vai repo. E ravenga tama'anga teia i runga ake ite nga tama'anga mua.

Kote ravenga i mua ake ite tama'anga mua koia oki kote aka'atea'anga ite au apinga mamaata mei roto mai ite vai repo.

Kote tama'anga mua koia oki kote aka'atea'anga ite au apinga toe i roto ite vai repo, na roto i teia au apinga ite paunu'anga ki raro i roto i tetai puna me kore tangika.

Ko teia nga tama'anga mua, e akameitaki'anga maata ta te reira ite turanga ote vai repo.

Kote rua ote tama'anga e riro ana tetai au manumanu natura ite kai ite au apinga natura i roto ite vai repo. Ka riro teia ite aka'atea ite au aping natura mate akameitaki maata ite turanga ote vai repo. Te vai nei te au ravenga tuke note tama'anga rua – ka tamanako te PMU i tetai ravenga te:

- kare e anoanoia kia maata te enua
- ka mama te ta'anga'anga ete akono'anga
- ka meangiti roa tana ka arapaki atu kite ora'anga ote iti tangata e pera te ao natura, e
- ka rauka ite akamaata atu note tuatau ki mua

Me tukuia atu te vai repo tei tamaia ki runga ite enua, ka riro te enua ite tama akaou atu i teia na roto ite au rakau ite apai'anga ite au mea natura toe mei roto mai ite one.

Te Mato Vai – Eaa te tupu nei?

Ngai Kakapu'anga Vai o Avana e Turangi

Ko te au 'anga'anga e raveia nei note akameitaki'anga ite ngai kakapu'anga vai o Avana e Turangi te aere meitaki nei te reira ete irinakiia nei e ka oti teia ite nga ra openga o Apereira 2019 – ko teia i reira te nga kakapu'anga vai ote tai ngauru ote au ngai kakapu'anga vai te ka oti mua ite akameitakiia.

Kua akamata te kamupani McDonnell Dowell i te 'anga'anga ki runga i teia nga ngai kakapu'anga vai i rotopu i teia mataiti 2018, e i muri uaake kua aru atu to Matavera, Tupapa e Takuvaive. Ka pou mei te 6-9 marama i te 'anga'anga ki runga i te ngai okotai, e ka oti pouroa teia au ngai kakapu'anga vai i te akameitakiia i te openga o te mataiti 2019. Me oti pouroa teia, kua rauka i reira i te aronga 'anga'anga o Te Mato Vai i te akatupu i te akakoro'anga o teia tu'anga koia oki 'Kote oronga'anga i te ravenga meitaki kia rauka te vai inu ma note iti tangata o Rarotonga'.

Ko teia tate tangata akaaere o te Te Mato Vai PMU i tuatua: "Kua 'anga'anga pakari te pupu note akapapu'anga e kia akatuia e te akameitakiia teia au ngai kakapu'anga vai mate teitei o te turanga e kia oti i te tuatau tei akanooia. Akameitaki'anga maata ta matou i te au atu enua ko ratou tei 'anga'anga kapiti mai kia matou e pera te turuturu i teia au 'anga'anga."

Kua oti ia McConnell Dowell i te akatu i te au apinga patu timeni e pera te tangika vai auri punu i Turangi e Avana. Te 'anga'anga nei ratou i teiane ki runga i te tamoumaou'anga i te au paipa ki teia au tu'anga.

I teia au anga'anga e aere nei ki mua, ka rave matou i te apai atu i te au atu enua ki ko i te au ngai kakapu'anga vai kia kite ratou i te au 'anga'anga e raveia nei ki runga i te ratou enua.

Te rauka nei i te PMU i te oronga atu i te akameitaki'anga maata kite au atu enua katoatoa ko kotou tei 'anga'anga kapiti mai e tei turuturu pakari i teia tu'anga 'anga'anga. MEITAKI MA'ATA!

Landowners site visit at Turangi

Aka'atinga'anga note kave i te vai tau i te inu ki roto i te paipa vai

Kua oronga ia kite Te Mato Vai te 'anga'anga note 'Apai'anga i te vai tau i te inu mate irinakiia kite au ngutuare katoatoa tei tamouia ki runga i te au paipa vai maata' – eaa i reira te aite'anga o te vai tau i te inu?

Kote 'Vai tau i te inu' kote kupu teia e ta'anga'angaia ana note akamarama i te turanga o te vai tau meitaki note ora'anga tangata, me e vai inu, tunu kai me kore vai pai. E vai kua tavairakauia me kore kua tamaia, me kore kua ta'auia e kua taeria te turanga tau tei akanoo'ia no runga i te turanga vai ma.

Ko tetai au akara'anga o te 'vai tau i te inu' koia oki kote vai mei roto mai i te paipa no ko mai i te au ngai tavairakau'anga me kore tama'anga me kore e vai kua ta'auia (UV filtered). Ko te 'vai kare i te tau i te inu' e vai teia kare i tamaia me kore i tavairakauia tei aere tika mai mei roto mai i te au kauvai, te vai ua, te vai enua, te au punavai, ete au vaarua vai. Kare teia vai i te vai meitaki note inu, tunu kai e pera katoa note pai.

Kote tu'anga 'anga'anga Te Mato Vai (PMU) te ta'anga'anga nei aia i te World Health Organization (WHO) akakite'anga ete akamarama'anga no runga i te turanga o te vai inu ei arataki'anga kia rauka te vai tau i te inu. Kua akakite mai te WHO e kote "vai inu mei roto mai i te paipa kia ma te manumanu kikino e kia tau meitaki te reira note ora'anga ete inu." Ko teia akakite'anga te akara matatio nei te reira i te turanga o te vai na roto i te turanga o te tongi'anga, te aunga, te aveave e pera te turanga meitaki tikai

Pouroa te au ngai kakapu'anga vai o Rarotonga nei kare te vai i tavairakauia no reira kare e oronga mai ana ite vai tau ite inu. Ko te au ngai tei akatuia note vai inu i roto ite au oire e pera katoa ki roto ite au apii e pera katoa ki roto ite au ngutuare pitinini me kore turoto, te ta'anga'angaia nei tetai tavairakau'anga na roto ite ta'au'anga me kore ta'anga'anga ite 'ultraviolet' (UV).

Kua rave ana te Minitiri o Te Marae Ora mei te rua kite toru akarakara matatio'anga ite turanga ote vai inu ite au mataiti kite au ngai vai inu tei akatuia ki roto ite au oire e pera ki roto ite au apii, ite nga marama openga ra e ono ote mataiti 2018 kua rave atu ratou i teia ite au marama katoatoa.

I roto ite au rima mataiti i topa ake nei, kote ma'ata'anga ote au ngai vai inu tei akatuia ki roto ite au oire e pera ki roto ite au apii, kare e aiteite ana te au ripoti e rauka mai nei ite tuatau tikai me ririnui te ua, te vai nei tetai pae o teia au ngai ote vai kare e taeria ana te turanga meitaki te ka anoanoia note vai inu.

No teia i tupu kua tamouia atu ete aronga 'anga'anga ote Tua Paruru Maki o Te Marae Ora tetai au tiketi muramura note akaari e kare e meitaki ana te turanga ote vai note inu i teia au ngai e tae ua atu kite tuatau kua akameitakiia te turanga ote vai i teia au ngai. Kua manamanata teia tu'anga o Te Marae Ora no runga ite turanga meitaki kore ote vai tei kiteia mai na roto i teia au akarakara'anga i roto i teia mataiti 2018.

“Kote ariki'anga ite akanoonoo'anga no runga ite vai inu (National Drinking water Standards) i teia marama kua oronga mai te reira i tetai kaveinga puapinga no te Kuki Airani no te tuatau ki mua ei akapapu'anga no runga ite turanga ote vai tau ite inu note ora'anga tangata e na roto i teia ka iti rava i reira te au manamanata no runga ite au maki tate vai e akatupu ana” i tuatua ei a Dr Herman, Tekerehere o Te Marae Ora.

Te akarakara oonu atu nei te Marae Ora, te PMU e pera tetai au tu'anga ote Kavamani no runga ite au ravenga note tavairakau'anga ite vai ei akateateamamao'anga no tetai au iriirikapua puapinga te ka raveia atu kite iti tangata i roto i teia mataiti ki mua 2019. Ko te au tu'anga puapinga kia akarakaraia koia oki kote ora'anga tangata, te akatupu'anga i teia, kia irinakiia, te akapou'anga note akatupu'anga e pera te akapou'anga note ta'anga'anga 'anga ete akono'anga.

Kote au ravenga e rima no runga ite tama'anga me kore tavairakau'anga ite vai.

1. Akaiti ite au apinga kikino e tae nei ki roto ite vai.
2. Akapae i taau ka rauka na roto ite au'anga, ta'au'anga ete vai atura.
3. Tavairakau ite vai kia takore ite 'anga'anga ate au manumanu kikino.
4. Tavairakau ite au paipa kia takore atu ite au manumanu kikino.
5. Akono putuputu ite paipa ete vai kia rauka tetai turanga meitaki ete teitei.

Te au ravenga note tavairakau'anga me kore tama'anga

- Ultraviolet (UV) – E ravenga ngata teia, e ta'anga'anga ana ite ultraviolet (UV) energy. E maata te akapou'anga moni note akono iteia, ka inangaroia te au aronga e kite pakari to ratou no teia.
- Ozone – Ta'anga'angaia ana kite au ngai tei reira te au apinga/matini tau ka anoanoia no teia. E maata te akapou'anga moni note akono'anga e ka anoanoia te aronga kite pakari no teia.
- Tavairakau'anga – Turanga meitaki note ora'anga, tau ua te akapou'anga moni e pera mama te akono'anga. Ko teia te ravenga e ta'anga'anga putuputu ia ana, pera ki Nu Tireni e Aueteria.

I roto ite au uriuri'anga manako e raveia nei tei roto katoa i teia te au akarakara'anga note akaiti'anga ite manamanata kite ao natura tate moina paratiki e pera tetai ua atu apinga paratiki e mou ana ite vai kare e tau te turanga e roa te tuatau. Kote tu'anga ote Water, Waste and Sanitation (WATSAN) ote Tango Anga'anga ote Kuki Airani (ICI), kua akakite ana ratou ite manamanata ma'ata e tupu nei no runga i tate au moina paratiki e pera katoa tetai ua atu au apinga kare e tau te turanga e roa te tuatau e akatupu nei kite tua kimi puapinga, te ora'anga tangata e pera katoa kite ao natura ote Kuki Airani.

Na roto ite oronga'anga ite vai tau note inu mei roto mai ite au paipa vai kite au ngutuare katoatoa tei tamouia ki runga ite paipa vai ma'ata, ka rauka i reira ite tu'anga 'anga'anga Te Mato Vai ite akaiti ite au manamanata te ka tupu kite ora'anga tangata e ka tauturu katoa ite akaiti mai ite turanga ote tita e pera te akameitaki'anga atu ite turanga ote ao natura.